

контроль стає більш інтерактивним та менш стресовим для учня. Тому завдання педагогів – перетворити «контрольну роботу» на захопливий етап самопізнання та розвитку дитини. Оцінювання в дистанційній формі – це не про те, скільки дитина запам'ятала, а про те, як вона навчилася вчитися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Грицай, Я. Г. (2025). Цифрові інструменти для формуального оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти. *Імідж сучасного педагога*, 3(222), 80–84. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3\(222\)-80-84](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3(222)-80-84)
- Міністерство освіти і науки України. (2023, 11 серпня). Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 11.08.2023 р. № 1/11938-23. <http://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly96bmF5c2hvdj5jb20vRlIvMjI0MzYvTWV0b2R5Y2hu aV9yZWtvcWVuZGF0c2l5aV9waWxvdG5pX3Noa29seV83Xy05X2tsYXMucGRm>
- Тарасенкова, Н. А. (2023). Засоби формуального оцінювання у навчанні математики. *Актуальні питання природничо-математичної освіти*, 2(22), 142–150. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10457858>
- Хутченко, І. (2024). Сучасні цифрові технології для реалізації формуального оцінювання на уроках математики. *Дидактика математики: теорія, досвід, інновації*, (2), 82–94. <https://doi.org/10.31652/3041-2277-2024-2-82-94>

Трейтяк Д. В.

*Інститут проблем виховання НАПН України
(Київ, Україна)*

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

Трансформація суспільних відносин у напрямі цифровізації ставить перед педагогічною наукою нові виклики щодо виховання свідомого покоління. У контексті розбудови демократичного суспільства формування активної громадянської позиції старшокласників набуває особливого значення. Саме цей віковий період відіграє важливу роль для самовизначення особистості. Розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) відкриває широкі можливості для модернізації виховного процесу, дозволяючи перейти від репродуктивних методів до інтерактивної взаємодії з інформацією. Використання алгоритмів ШІ дозволяє старшокласникам ефективніше аналізувати суспільно-політичні процеси, розпізнавати маніпулятивні технології та брати участь у вирішенні проблем громади через цифрові платформи. Водночас виникає потреба у теоретичному обґрунтуванні та розробці інструментарію, який би дозволив інтегрувати системи ШІ в освітній простір, мінімізуючи ризики алгоритмічного впливу на свідомість учнів.

Однією з ключових перешкод на шляху формування активної громадянської позиції є абстрактність багатьох соціальних проблем для учнівської молоді. Старшокласники часто не мають змоги побачити масштаб або структуру явищ, про які йдеться на уроках історії, правознавства або на виховних годинах. Використання спеціалізованих ШІ-інструментів дозволяє подолати цю абстрактність завдяки аналізу великих даних. Наприклад, за

допомогою інструментів ІІІ можна візуалізувати динаміку суспільних процесів на основі реальних статистичних даних; виявляти приховані закономірності та причинно-наслідкові зв'язки між локальними подіями та глобальними тенденціями; моделювати сценарії розвитку соціальних ситуацій, що надасть учням змогу «прожити» різні варіанти громадянських рішень у віртуальному середовищі. Такий підхід перетворює громадянське виховання з нормативно-декларативного на доказово-дослідницьке. Старшокласники набувають здатності аргументовано аналізувати соціальну реальність, оперуючи конкурентними масивами об'єктивних даних. Це допомагає у формуванні відповідального ставлення до прийняття суспільно значущих рішень (Овчарук, 2020, с. 2).

Активна громадянська позиція неможлива без критичного мислення та здатності відрізнити достовірну інформацію від маніпуляції. Сучасний інформаційний простір переповнений фейками, пропагандою та контентом, згенерованим власне ІІІ. Для старшокласника, який ще не має достатнього соціального досвіду, це створює серйозні ризики. Системи штучного інтелекту можуть виступати як допоміжний інструмент перевірки фактів. За допомогою них можна автоматично зіставляти новинні повідомлення з кількома незалежними джерелами; аналізувати метаданих зображень і відео для виявлення слідів редагування або синтезу (інструменти Microsoft Video Authenticator, Sensity AI); визначати емоційно-маніпулятивне забарвлення текстів. Важливим аспектом є саме навчання старшокласників критичній взаємодії з інформацією. Учні мають усвідомлювати принципи роботи алгоритмів, їхні обмеження та можливі упередження. Виховний ефект полягає у формуванні стійкої звички перевіряти інформацію перед тим, як робити висновки, поширювати її або розпочинати на її основі громадянські дії (підписання петиції, участь в акції, поширення заклику тощо).

Крім вищезазначеного, системи ІІІ можуть стати у нагоді під час адаптації виховних моделей задля персоналізованого підходу до учнів. Традиційна модель громадянського виховання часто пропонує однаковий набір тем, прикладів та завдань для всіх. Однак рівень зацікавленості соціальними проблемами, попередні знання, ціннісні орієнтації та стиль навчання у старшокласників суттєво відрізняються. Системи ІІІ дозволяють реалізувати персоналізований підхід у вихованні без надмірного навантаження на педагога. Адаптивні системи допоможуть обрати для учня кейси, новини, історичні паралелі або ситуації морального вибору, які резонують саме з його досвідом та регіоном проживання. Інтелектуальний аналіз відповідей та дій учня дозволить виявити прогалини у розумінні прав, обов'язків або механізмів громадянської участі та запропонувати індивідуальний маршрут їх компенсації. Чат-боти на основі ІІІ (при правильному використанні, з урахуванням вікових та етичних обмежень) можуть виконувати роль «тренера громадянських навичок», пропонуючи учню діалогове відпрацювання складних ситуацій (наприклад суперечка з однолітком про корупцію, аргументація на дискусії, реакція на дискримінаційні висловлювання) (Трейтак, 2025, с. 107). Персоналізація створює умови для глибшого занурення в ті аспекти громадянськості, які є

значущими для конкретного старшокласника, підвищуючи його внутрішню мотивацію до соціальної активності.

Інтеграція ШІ в громадянське виховання не обмежується аналітичними інструментами. Найбільшого розвивального ефекту можна досягти через діяльнісні форми, де старшокласники безпосередньо взаємодіють з інтелектуальними системами.

ШІ дозволяє моделювати складні суспільні ситуації, які неможливо або недоцільно відтворювати в реальному житті (наприклад, переговори з опонентами, що представляють різні ідеології, або управління обмеженими ресурсами під час екологічної кризи). Учні можуть вступати в дебати з ШІ-агентом, який генерує аргументи «за» та «проти» певного громадянського рішення (будівництво сміттєпереробного заводу, обмеження швидкісного режиму у місті, зміна статусу пам'ятки тощо). Подібні вправи тренують навички аргументації, пошуку компромісу та стресостійкості. Педагог при цьому виступає модератором, який аналізує якість аргументації учнів та зіставляє її з пропозиціями системи.

Генеративний ШІ (Midjourney, DALL-E, ChatGPT, Runway ML) може також виступати інструментом реалізації учнівських ініціатив. Наприклад, старшокласники можуть створювати візуальні матеріали для соціальної реклами (плакати проти булінгу, інфографіку про права дитини, постери для місцевих громадських кампаній). Також ШІ може допомогти у розробці прототипів вебсайтів або чат-ботів для волонтерських проєктів (Matusevych et al., 2024). Варто наголосити, що ШІ використовується як помічник, а не заміна творчості. Учні формують ідею, структуру, критично оцінюють згенерований контент, доопрацьовують його та несуть відповідальність за кінцевий продукт. Така діяльність допомагає у формуванні громадянської активності, а також вчить співпрацювати з інструментами ШІ, що є необхідною умовою успішної соціалізації в цифрову епоху.

Поряд із потужним дидактичним потенціалом, використання ШІ у громадянському вихованні несе ризики, які потребують усвідомлення та методичного подолання.

По-перше, алгоритми ШІ часто містять упередження. Це може призводити до відтворення стереотипів (гендерних, расових, регіональних) у рекомендаціях або аналітиці. Якщо система пропонує учневі певний погляд на соціальну проблему, це не означає його істинності чи неупередженості (Romero, 2025). По-друге, існує ризик маніпулятивного використання ШІ. Персоналізований підбір контенту може звужувати горизонт бачення учня або, навпаки, підштовхувати його до емоційно заряджених, але хибних рішень. По-третє, надмірне покладання на ШІ у перевірці фактів або аналізі даних ризикує формувати пасивну позицію. Це суперечить самій суті активної громадянськості, яка передбачає суб'єктність та відповідальність (Sirvermez & Coşkun Opan, 2026). Звідси випливає ключова умова використання систем ШІ. Необхідно системно розвивати цифрову грамотність та стійкість старшокласників – здатність усвідомлювати обмеження алгоритмів, розпізнавати спроби маніпуляції, зберігати критичне мислення та емоційну

рівновагу. Виховна мета полягає в тому, щоб навчити їх взаємодіяти з будь-якими алгоритмами свідомо та відповідально.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що системи ШІ є якісно новим дидактичним середовищем для формування активної громадянської позиції старшокласників. Їх потенціал реалізується за трьома основними напрямками: аналітико-доказовий (робота з даними), критико-протективний (перевірка та аналіз) та персоналізаційно-діяльнісний (симуляції, проекти, генерація контенту). Водночас ефективне використання ШІ можливе лише за умови паралельного розвитку в учнів цифрової грамотності та стійкості і критичного ставлення до самих інструментів ШІ. Таким чином інтеграція ШІ в процес формування активної громадянської позиції старшокласників є актуальною педагогічною відповіддю на виклики інформаційного суспільства. За умови методично виваженого, етично орієнтованого та критично спрямованого застосування, системи ШІ можуть стати потужним каталізатором громадянської зрілості, соціальної відповідальності та готовності до конструктивних дій.

Фінансування. Дослідження виконане в рамках проекту «Формування активної громадянської позиції старшокласників в умовах цифрового простору» за рахунок коштів гранту Президента України, наданого Національним фондом досліджень України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Овчарук, О. (2020). Сучасні підходи до розвитку цифрової компетентності людини та цифрового громадянства в європейських країнах, *ITLT*, 76, 2, 1–13, <https://doi.org/10.33407/itlt.v76i2.3526>
- Трейтак, Д. (2025). Використання штучного інтелекту у процесі формування громадянської активності старшокласників. Професійний розвиток педагога: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної е-конференції «Освіта і виховання в інформаційному суспільстві в умовах воєнного та повоєнного стану», м. Рівне, 15-16 травня 2025 р. С. 106-109.
- Matushevych, T., Romero, M., & Strutynska, O. (2024). Citizenship, Censorship, and Democracy in the Age of Artificial Intelligence. In: Urmeneta, A., Romero, M. (eds) *Creative Applications of Artificial Intelligence in Education*. Palgrave Studies in Creativity and Culture. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-55272-4_5
- Romero, M. (2025). Citizenship Challenges in Artificial Intelligence Education. *Culture and citizenship in Quebec schools: Interdisciplinary perspectives on foundations and practices*, 129-146. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2506.18955>
- Sirvermez, U., Baltacı, Ş., Coşkun Onan, B. (2026). Artificial Intelligence Ethics in Digital Citizenship Education. *Media Literacy and the Politics of Digital Misinformation*, 32. <https://doi.org/10.4018/979-8-3373-6566-4.ch008>